

DOI: 10.15276/ETR.01.2021.10
 DOI: 10.5281/zenodo.4650420
 UDC: 339.1+664.76
 JEL: H21, L16

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОТОКОВИХ ПРОЦЕСІВ У ЛАНЦЮГУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ І ХЛІБНИХ ПРОДУКТІВ

TAX REGULATION OF FLOW PROCESSES IN THE CHAIN OF THE UKRAINIAN MARKET OF GRAIN AND BREAD PRODUCTS

Oksana V. Nikishyna, DEcon, Senior Researcher
 Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research
 of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine
 ORCID: 0000-0002-7172-3551
 Email: ksenkych@gmail.com

Received 25.01.2021

В умовах економічної турбулентності особливої актуальності набуває завдання забезпечення ефективного функціонування ланцюгів стратегічних товарних ринків, зокрема ринку зернових і хлібних продуктів (далі – ЗХП), шляхом впровадження виважених механізмів і заходів їх регулювання. Український ринок ЗХП є соціально значимим ринком, що забезпечує національну продовольчу безпеку, відтак, потребує системного моніторингу, контролю та управління з боку держави. Нині у ланцюгах даного ринку наявні дисбаланси у формуванні та міжланковому перерозподілі доданої вартості, структурні, цінкові та інвестиційні дисбаланси, які негативно впливають на відтворювально-логістичний розвиток ринку, оптимізацію товароруку в його межах, переміщення наскрізних товарно-фінансових потоків у матеріалопровідному ланцюгу ринку. У даному контексті актуалізуються нові дослідження діагностики міжланкових дисбалансів у ринкових ланцюгах вартості та механізмів їх подолання на засадах узгодження економічних інтересів усіх учасників поточкових процесів ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання теоретичного та методологічного забезпечення створення, трансформації та розвитку логістичних ланцюгів товарних ринків, у т.ч. агропродовольчих, національних і глобальних ланцюгів вартості, структурних особливостей валової доданої вартості різних секторів економіки ґрунтовно досліджуються вітчизняними і іноземними науковцями. Ці питання висвітлені в роботах О.М. Бородіної [1], Б.В. Буркинського [2, 3], О.Б. Гірної [4], О.В. Каваленко [5], В.М. Лисюка [6], М. Кристофера (Christopher, 1998) [7], М. Купера, Л. Еллрема (Cooper, Ellram, 1993) [8], Дж. Менцера (Mentzer, 2001) [9], Б. Лалонда (La Londe, 1994) [10] та інших учених. Проблемам відтворювального розвитку

Нікішина О.В. Податкове регулювання поточкових процесів у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів. Науково-методична стаття.

У статті проведено емпіричне дослідження процесів формування та фіскального перерозподілу доданої вартості у ланцюгу українського ринку зернових та хлібних продуктів. Визначено структурні та фінансові дисбаланси у ланцюгу, частку кожної ланки у формуванні ринкової доданої вартості та податкових надходжень. На основі міжланкового балансу проведено порівняльний аналіз головних індикаторів ефективності ланок. Встановлено, що найвищий рівень податкового навантаження припадає на ланку виробництва хліба, яка має найнижчий рівень рентабельності продукції у ланцюгу та найвищу трудомісткість доданої вартості. На основі європейських практик обґрунтовано заходи оптимізації оподаткування доданої вартості в хлібній ланці, орієнтовані на зменшення структурних і цінкових дисбалансів у ринковому ланцюгу.

Ключові слова: ринковий ланцюг, зернові і хлібні продукти, додана вартість, податкове регулювання

Nikishyna O.V. Tax regulation of flow processes in the chain of the Ukrainian market of grain and bread products. Scientific and methodical article.

The article conducts an empirical study of the processes of formation and fiscal redistribution of value added in the chain of the Ukrainian market of grain and bread products. Structural and financial imbalances in the chain, the share of each link in the formation of market value added and tax revenues are identified. On the basis of interlink balance the comparative analysis of the main indicators of efficiency of links is carried out. It is established that the highest level of tax burden falls on the link of bread production, which has the lowest level of profitability of products in the chain and the highest complexity of value added. On the basis of European practices, measures of optimization of value added taxation in the grain chain, aimed at reducing structural and price imbalances in the market chain, are substantiated.

Keywords: market chain, grain and bread products, value added, tax regulation

українського ринку зернових і хлібних продуктів присвячені наукові праці О.В. Бокій [11], Л.А. Коваленка [12], Н.В. Навольської [13] та інших науковців. Долучились до даної проблематики й автори статті [14, 15].

Виділення невирішених раніше частин проблеми

Незважаючи на значну кількість публікацій за тематикою ланцюгів доданої вартості, недостатньо дослідженим залишається питання механізмів їх регулювання для подолання структурних дисбалансів розвитку та паритетного розподілу вартості між складовими ланками ланцюга. Також прикладної значимості набувають емпіричні дослідження індикаторів формування та розподілу доданої вартості між ланками ринкового ланцюга, які дозволяють сформулювати науково-аналітичне підґрунтя для розробки механізмів регулювання, у т.ч. податкових, потоковими процесами ринку.

Метою статті є емпіричне дослідження процесів формування та фіскального перерозподілу доданої вартості у ланцюгу

українського ринку ЗХП, визначення за його результатами головних структурних і фінансових дисбалансів у ринковому ланцюгу, обґрунтування інструментів податкового регулювання потокових процесів на основі європейських практик.

Виклад основного матеріалу дослідження

Динаміка обсягів виробництва зернових і хлібних продуктів в Україні наведена в таблиці 1. У 2019 р. порівняно з 1990 р. обсяги вирощування зернових культур збільшилися на 47,3% на фоні скорочення обсягів виробництва борошномельної та хлібобулочної продукції (на 77,3% та 86,7% відповідно). Порівняно з 2010 р. майже подвійне зростання обсягів виробництва зерна супроводжувалося зменшення виробництва борошна на 34%, хліба та хлібобулочних виробів нетривалого зберігання (далі – ХХБВ) – на 50,6%. Разом зі зростаючим трендом зернового виробництва в Україні спостерігається негативна тенденція до скорочення вирощування жита (на 73,6% порівняно з 1990 р.), наслідком якої є зменшення випуску продуктів його переробки та імпорту житнього борошна.

Таблиця 1. Динаміка обсягів виробництва зернових культур, борошномельної та хлібобулочної продукції в Україні*

Товари	Роки								2019 р. у% до:	
	1990	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	1990р.	2010р.
1. Зернові культури, млн. т.	51,01	38,02	39,27	60,13	66,09	61,92	70,06	75,14	147,3	191,3
1.1. Пшениця	30,38	18,70	16,85	26,53	26,09	26,16	24,61	28,33	93,2	168,1
<i>у% до зернових культур</i>	<i>59,56</i>	<i>49,18</i>	<i>42,91</i>	<i>44,13</i>	<i>39,48</i>	<i>42,25</i>	<i>35,12</i>	<i>37,70</i>	X	X
1.2. Жито	1,26	1,05	0,46	0,39	0,39	0,51	0,39	0,33	26,4	71,9
<i>у% до зернових культур</i>	<i>2,47</i>	<i>2,76</i>	<i>1,18</i>	<i>0,64</i>	<i>0,59</i>	<i>0,82</i>	<i>0,56</i>	<i>0,44</i>	X	X
2. Борошно, тис. т	7671	2944	2632	2056	1974	1991	1746	1738	22,7	66,0
3. Хліб та хлібобулочні вироби нетривалого зберігання, тис. т	6701	2264	1808	1232	1160	1073	975	893	13,3	49,4

Джерело: складено автором за матеріалами [16, 17].

Проведений аналіз динаміки виробництва зерна та ЗХП (див. табл. 1) свідчить про перманентне скорочення обсягів товаропотоків між сировинною та переробними ланками ринкового ланцюга, стабільне зростання експортного напрямку зернопотоків і, як наслідок, істотні втрати доданої вартості у матеріалопровідному ланцюгу ринку. Скорочення обсягів зернопереробки в Україні знижує відтворювальну спроможність переробних ланок, які є «точками» відтворювального розвитку всього ланцюга ринку ЗХП та його головними ресурсоутворювальними елементами, що продукують близько 56% ланкової доданої вартості (рис. 1).

За розрахунками, у 2019 р. порівняно з 2015 р. загальна додана вартість у ланцюгу українського ринку ЗХП «Вирощування пшениці – виробництво борошна – виробництво ХББВ нетривалого зберігання – торгівля ХББВ» зросла на 20,9% і склала 4,8 млрд. грн. У ланковій структурі ланцюгової доданої вартості найбільша частка припадає на виробництво хліба та

хлібобулочних виробів (43,7% в 2019 р.) та вирощування пшениці (23,5%). При цьому за досліджуваній період частка переробної ланки збільшилася на 4,8%, частка сировинної – скоротилася на 12,2% (див. рис. 1).

Слід відзначити, що в 2015 р. частка торговельної ланки в ланцюговій доданій вартості була найменшою серед ланок (11,9%). Її зростання в наступні періоди обумовлено скороченням обсягів виробництва борошна та рівня рентабельності пшениці (з 24,6% в 2018 р. до 11,8% в 2019 р.), що, безумовно, вплинуло на зміну ланкової структури ланцюгової доданої вартості.

У ресурсній структурі новоствореної вартості в ланках виробництва ХББВ та борошна найвагомим компонентом є заробітна плата (59,5% і 47,5% у 2019 р.), що має незначний зростаючий тренд (понад 4,5%) та є свідченням провідної ролі переробних ланок у реалізації економічних інтересів зайнятих у цих ланках працівників (рис. 2). Водночас питома вага

прибутку в доданій вартості переробних ланок є найнижчою в ринковому ланцюгу і складає 15,6% і 25,1% для ланок виробництва борошна й хліба відповідно та має знижувальну динаміку (на 6,3 і

7,3% у 2019 р. порівняно з 2015 р.). Головним ресурсоутворювальним елементом доданої вартості торговельної ланки є прибуток (61,8%).

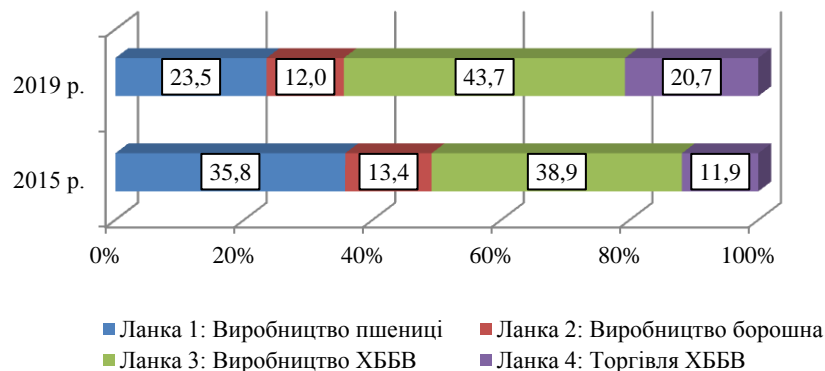

Рисунок 1. Ланкова структура доданої вартості у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів, %

Джерело: складено авторами за матеріалами [16-19].

Міжланкове порівняння ресурсної структури доданої вартості у ринковому ланцюгу (рис. 2) дозволяє встановити латентні структурні деформації.

Так, для сировинного сектору до деформацій структури доданої вартості доцільно віднести штучно завищений рівень прибутку внаслідок відсутності в собівартості зерна витрат на відновлення родючості ґрунтів. Існування такої деформації призводить до необ'єктивної оцінки ресурсної структури доданої вартості пшениці,

завищення питомої ваги прибутку за рахунок зниження частки інших компонентів вартості. Структурні диспропорції в секторах виробництва борошна та хліба полягають у відносно невеликій частці прибутку в структурі доданої вартості внаслідок низької рентабельності продукції (3% і 2,7% відповідно). У торговельній ланці найвища питома вага прибутку в доданій вартості (61,8%) є свідченням міжланкового перерозподілу доходів у ринковому ланцюгу на користь четвертої ланки, наближеної до кінцевих споживачів продукції.

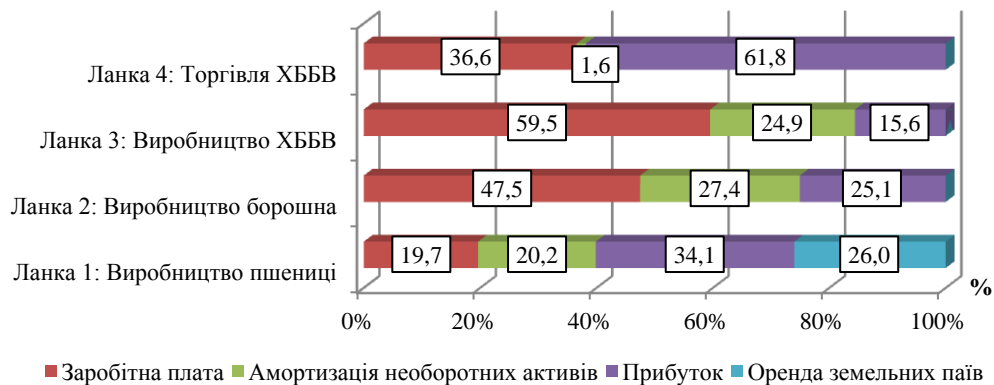

Рисунок 2. Ресурсна структура ланкової доданої вартості у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів в 2019 р., %

Джерело: складено авторами за матеріалами [16-19].

Для діагностики сучасних тенденцій формування і фіскального перерозподілу доданої вартості у ланцюгу ринку ЗХП розрахуємо міжланковий баланс (таблиця 2). За розрахунками, у 2019 р. найвища частка у ланцюговій доданій вартості притаманна ланці виробництва хліба та хлібобулочних виробів. Слід зазначити, що у 2015-2018 рр. різниця між частками сировинної й переробної ланок складала 3-4%, у 2019 р. вона

поглибилися до 20% внаслідок подвійного скорочення рентабельності пшениці. Найвища питома вага доданої вартості у випуску продукції характерна для зернової ланки; ця ланка займає перші місця у ринковому ланцюгу за рівнями відтворювальної рентабельності (відношення доданої вартості до собівартості продукції) та рентабельності продукції (34,6% і 11,8% відповідно). Ланка виробництва ХББВ за рівнем

відтворювальної рентабельності (17,34%) займає друге місце у ринковому ланцюгу, за величиною рентабельності (2,7%) – останнє. Такий рівень рентабельності неспроможний забезпечити

розширене відтворення ресурсів у ланці виробництва хліба та хлібобулочних виробів, відтак, її потужний відтворювальний потенціал залишається нереалізованим.

Таблиця 2. Міжланковий баланс головних індикаторів формування та фіскального перерозподілу доданої вартості у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів у 2019 р.,%

Індикатори	Ланка 1: Виробництво пшениці	Ланка 2: Виробництво борошна	Ланка 3: Виробництво ХББВ нетривалого зберігання	Ланка 4 Торгівля ХББВ нетривалого зберігання
1. Частка ланки у ланцюговій доданій вартості	23,53	12,01	43,74	20,73
2. Частка доданої вартості у випуску продукції	28,57	11,62	16,88	7,41
3. Відтворювальна рентабельність продукції	34,60	11,97	17,34	7,76
4. Рентабельність продукції	11,80	3,00	2,70	4,80
5. Податкомісткість доданої вартості, грн./грн.	0,101	0,331	0,335	0,286

Джерело: складено авторами за матеріалами [16-19].

Для діагностики фіскального розподілу ланкової доданої вартості у ринковому ланцюгу передбачено розрахунок індикатора податкомісткості доданої вартості [3, с. 31]. Даний індикатор визначає величину податкових надходжень у розрахунку на 1 грн. новоствореної вартості у ланковому або ланцюговому вимірі. У 2019 р. в ланцюгу вітчизняного ринку ЗХП на 1 грн. доданої вартості припадало 26,9 коп. податкових платежів, що на 15,5% вище величини 2015 р. При цьому найвищий рівень податкомісткості доданої вартості характерний для переробних ланок ринкового ланцюга (понад 0,33 грн./грн.), найнижчий – для сировинної ланки (0,10 грн./грн.).

У 2019 р. ланка виробництва хліба та хлібобулочних виробів мала найвищий рівень податкомісткості доданої вартості (33,54 грн./грн.)

у ринковому ланцюгу. Частка даної переробної ланки у ланковій структурі податків теж є найвищою і складає 54,4% (рис. 3).

Дані міжланкового балансу (див. табл. 2) свідчать, що у міру поглиблення ступеня переробки продукції у логістичному ланцюгу ринку ЗХП рівень податкомісткості доданої вартості зростає, максимізуючись у хлібній ланці. Дисбаланс у фіскальному перерозподілі ланкової доданої вартості полягає в тому, що найвищий рівень податкового навантаження припадає на ланку виробництва ХББВ нетривалого зберігання, яка при цьому має найнижчий серед ланок ринкового ланцюга рівень рентабельності продукції (2,7%), найвищу частку у ланцюговій доданій вартості (43,74%) і найвищу трудомісткість доданої вартості (тобто частку заробітної плати в її структурі – 59,5%).

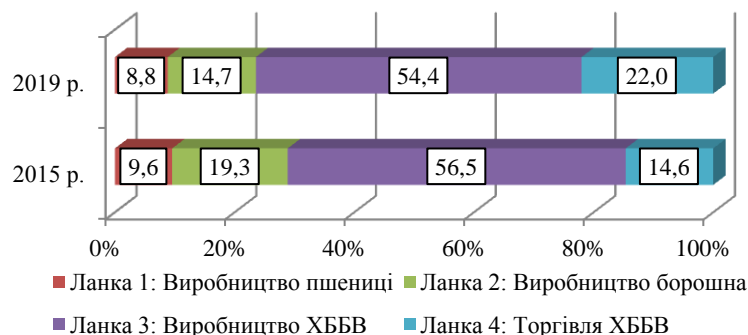

Рисунок 3. Ланкова структура податкових надходжень у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів, %

Джерело: складено авторами за матеріалами [16-19].

За 2015-2019 рр. рентабельність ХББВ нетривалого зберігання скоротилася з 4,1% до 2,7%, відтворювальна рентабельність – з 18,7% до 17,3% (рис. 4). При цьому динаміка змін

індикатора податкомісткості доданої вартості була незначною (скорочення на 1,2%). За досліджуваний період рівень індикатора склав у середньому 0,34 грн./грн.

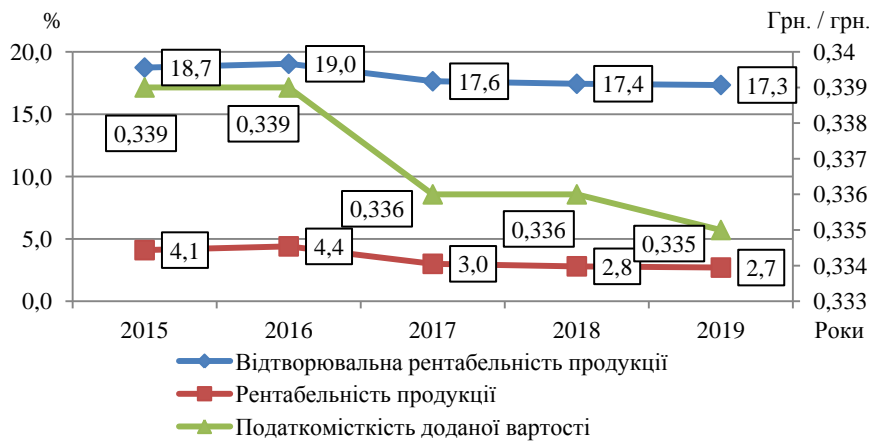

Рисунок 4. Динаміка індикаторів рентабельності продукції та податкомісткості доданої вартості у ланці виробництва хліба та хлібобулочних виробів нетривалого зберігання

Джерело: складено авторами за матеріалами [16-19].

Таким чином, виконуючи вагомі податкову й соціальну функції у ланцюгу ринку ЗХП, суб'єкти ланки виробництва хліба та хлібобулочних виробів реалізують, перш за все, економічні інтереси держави та працівників за рахунок власних фінансових інтересів, що знаходить прояв у нерациональній ресурсній структурі ланкової доданої вартості, зокрема, недостатній для розширеного відтворення частці прибутку. Практика свідчить, що надмірне фіскальне навантаження на соціально значимі хлібопекарські підприємства значно знижує можливості відтворювального використання доданої вартості на оновлення необоротних активів, реалізацію програм енерго- й ресурсозбереження, впровадження інновацій тощо. Таким чином, одним із напрямів підвищення ефективності ланки виробництва ХББВ в Україні є зміна обсягів фіскального використання ланкової доданої вартості за допомогою механізмів та заходів податкового регулювання.

Слід зазначити, що на макрорівні держава впроваджує «не логістичні» регуляторні механізми, які, окрім головного об'єкту регулювання (сектори економіки, певні товарні ринки тощо) прямо або опосередковано впливають на потокові процеси ринків, інтенсивність і напрям товароруку в ринкових ланцюгах, їх структуру, міжланковий перерозподіл доданої вартості і т.д. Відтак, логістична складова органічно вбудована у певні регуляторні механізми держави (інвестиційні, цінові, бюджетні, податкові та ін.), впливаючи на параметри логістичних процесів товарних ринків та ефективність функціонування ринкових ланцюгів. Регламентуючи рух наскрізних матеріального та фінансового потоків у ланцюгах товарних ринків, держава створює сприятливі або обмежувальні умови для відтворювального розвитку їх складових ланок.

Одним із дієвих регуляторних механізмів є податкові, які безпосередньо впливають на

перерозподіл ланкової доданої вартості у ринкових ланцюгах.

Для подолання структурних дисбалансів у процесі формування доданої вартості та оптимізації обсягів її фіскального й відтворювального використання у ланці виробництва ХББВ нетривалого зберігання доцільними є заходи послаблення податкового навантаження, зокрема, зниження податку на додану вартість (ПДВ). Окрім фіскальної та регуляторної, ПДВ покликаний виконувати стимулюючу функцію, спонукаючи ринкових суб'єктів до виробництва соціально значимих товарів шляхом впровадження податкових пільг. У країнах Європи до таких товарів належить група продовольчих товарів, у т.ч. хліб і хлібобулочні вироби, на які встановлено знижені ставки ПДВ (таблиця 3).

Законодавство Євросоюзу не встановлює єдині для всіх країн ставки ПДВ, а тільки обмеження основної (стандартної) ставки, яка повинна бути не меншою 15%. На низку пільгових товарів дозволено впровадження знижених ставок ПДВ, які в сумі не повинні бути нижчими за 5%. Як виняток, на деякі товари дозволено впровадження низьких ставок до 0% [20].

Дані, наведені в табл. 3, свідчать, що в країнах Євросоюзу ставка ПДВ, використовувана для продовольчих товарів, у т.ч. хліба й хлібобулочних виробів, є у 2-4 рази меншою основної ставки. Так, у Великобританії впроваджено 0% податку на додану вартість для реалізації хліба й хлібобулочних виробів (за основної ставки ПДВ 20%), у Німеччині – 7% (за основної ставки 19%), у Франції, Італії та Польщі – 5,5% і 5% (за основної ставки 20%, 22%, 23% відповідно), у Чехії та Білорусі – 10% (за основної ставки 21% і 20%).

Враховуючи європейський досвід податкового регулювання стратегічних хлібних ринків, пропонуємо запровадити знижену ставку ПДВ для реалізації хліба й хлібобулочних виробів нетривалого зберігання в Україні.

Таблиця 3. Основна й знижені ставки податку на додану вартість у деяких країнах Європи, %

Країни	Ставка ПДВ	
	Основна	Знижена (використовувана для продовольчих товарів, у т.ч. ХХБВ нетривалого зберігання)
1. Великобританія	20	0
2. Німеччина	19	7
3. Франція	20	5,5
4. Італія	22	5
5. Іспанія	21	4
6. Польща	23	5
7. Чехія	21	10
8. Білорусь	20	10

Джерело: складено автором за матеріалами [20].

Додатковий прибуток, отриманий хлібопекарськими підприємствами як різниця між основною і зниженою ставкою ПДВ, доцільно зараховувати на спеціальний рахунок і використовувати цільовим призначенням на оновлення виробничих основних засобів. На першому етапі можна запровадити 15%-вий рівень податку на додану вартість (мінімальний ліміт основної ставки для країн Євросоюзу), який на наступних етапах може бути зменшеним за умови позитивного впливу такого регуляторного заходу на ефективність функціонування ланки виробництва ХББВ ринкового ланцюга.

За розрахунками, 1%-ве скорочення ставки ПДВ сприятиме зростанню ланкової доданої на 0,82%, частки новоствореної вартості у випуску продукції – на 0,11%, відтворювальної рентабельності – на 0,15%, скороченню податкомісткості доданої вартості – на 0,011 грн./грн. [14].

Оптимізація оподаткування доданої вартості в переробній ланці ланцюга ринку ЗХП сприятиме подоланню цінових дисбалансів у даному ринковому ланцюгу та більш паритетному перерозподілу доданої вартості між ланками. За дослідженнями О.В. Бокій, ціна на хліб в Україні є найнижчою в Європі. Так, у 2017 р. вартість 1 кг. пшеничного хліба в Україні складала 0,5 дол. США, Польщі – 0,6 дол., Білорусі – 0,7 дол., Угорщині – 1,2 дол., Франції – 1,6 дол. [11, с.45]. Водночас співвідношення цін вітчизняного борошна та пшениці (1,3) було нижчим аналогічного показника для країн близького зарубіжжя (1,6), що є наочним свідченням недоотримання доданої вартості у хлібній ланці логістичного ланцюга українського ринку зернових і хлібних продуктів.

Як відомо, ПДВ є вагомим чинником впливу на ціну кінцевої продукції переробки, відтак, він впливає на купівельну спроможність населення та економічну доступність продовольства, що є одним із індикаторів національної продовольчої безпеки. Для України, незважаючи на найнижчу в Європі вартість основного соціально значимого продукту (хліба), характерна також найнижча серед європейських країн купівельна спроможність населення (у перерахунку на хліб). Так, у 2017 р. купівельна спроможність українця

складала всього 427 кг. пшеничного хліба, тоді як в Білорусі цей показник досягав 544 кг., Угорщині – 817 кг., Франції – 1424 кг., Польщі – 1879 кг. [14, с.45]. Відповідно, зменшення ставки ПДВ на ХББВ нетривалого зберігання в Україні позитивно вплине на купівельну спроможність населення, сприятиме зростанню товаропотоків між переробною та споживчою ланками ринкового ланцюга. Запропонований інструмент оптимізації оподаткування доданої вартості передбачає врахування інтересів споживачів у ході впровадження механізмів податкового регулювання потокових процесів ринку ЗХП.

Висновки

На підставі емпіричних досліджень процесів формування та фіскального перерозподілу доданої вартості у ланцюгу українського ринку ЗХП встановлено дисбаланси у структурі ланкової доданої вартості та головних індикаторах ефективності складових ланок ланцюга. Обґрунтовано, що головною ресурсоутворювальною ланкою у ринковому ланцюгу є ланка виробництва ХББВ нетривалого зберігання, яка продукує майже 44% ланкової доданої вартості. Хлібна ланка має найвищу трудомісткість доданої вартості (60%) та найнижчу частку прибутку (15,6%), що є свідченням першочергового впровадження її соціальної функції у ринковій системі.

Визначено дисбаланс у фіскальному перерозподілі ланкової доданої вартості, який полягає в тому, що найвищий рівень податкового навантаження (54,4%) припадає на ланку виробництва ХББВ, яка при цьому має найнижчий серед ланок ринкового ланцюга рівень рентабельності продукції (2,7%), неспроможний забезпечити розширене відтворення ресурсів та впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій на промислових хлібопекарських підприємствах. На основі міжланкового балансу головних індикаторів ефективності ринкового ланцюга проведено їх порівняльний аналіз та визначено співвідношення рівнів рентабельності, відтворювальної рентабельності, частки доданої вартості у ланковому вимірі. Для оцінки податкового навантаження використано авторський індикатор податкомісткості доданої вартості. Встановлено його відносно стабільний

рівень (0,34 грн./грн.) у ланці виробництва ХББВ на фоні скорочення рентабельності продукції з 4,1% в 2015 р. до 2,7% в 2019 р.

На основі європейського досвіду обґрунтовано доцільність використання в Україні зниженої ставки ПДВ для реалізації хліба й хлібобулочних виробів нетривалого зберігання в Україні. Запропоновано додатковий прибуток зараховувати на спеціальний рахунок і використовувати цільовим призначенням на оновлення виробничих основних засобів хлібопекарських підприємств. Наголошено, що оптимізація оподаткування доданої вартості у хлібній ланці сприятиме зростанню доходності її суб'єктів, більш об'єктивному перерозподілу доданої вартості між ланками ланцюга ринку ЗХП, зменшенню цінових дисбалансів у даному ланцюгу, підвищенню купівельної спроможності населення і, відтак, рівня продовольчої безпеки держави.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у розвитку методології відтворювальної

логістики товарних ринків у частині обґрунтування механізму податкового регулювання потокових процесів ринку на засадах узгодження економічних інтересів суб'єктів, держави та споживачів та його впливу на подолання існуючих дисбалансів (структурних, цінових, фінансових тощо) у ланцюгу ринку зернових і хлібних продуктів. Прикладне значення отриманих результатів дослідження визначається можливістю їх використання державними органами влади, як науково-аналітичного підґрунтя для розробки механізмів та інструментів податкового регулювання відтворювально-логістичного розвитку вітчизняних ринків ЗХП. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є обґрунтування методичних підходів та адаптивних механізмів управління доданою вартістю у ланцюгах стратегічних товарних ринків.

Abstract

Entry: The need for tax regulation of flow processes in the chain market of grain and bread products of Ukraine due to the presence of structural and financial imbalances that reduce the reproductive capacity of the market. The aim of the article is an empirical study of processes of formation and fiscal redistribution of value added in the market chain, tools' substantiation for tax regulation of flow processes based on European practices. **Methods:** To achieve the aim, methods of systematic, structural, dynamic, balance and comparative analysis are used.

Results: Structural and financial imbalances in the market chain of grain and bread products, the share of each link in the formation of market value added and tax revenues are identified. On the basis of inter-link balance the comparative analysis of the main indicators of links' efficiency is carried out. It was found that the highest level of tax burden (54.4%) falls on the link of bread production, which has the lowest level of profitability (2.7%) in the chain and the labour intensity of value added (60%). Tax capacity indicator was used to assess the tax burden value added. It is established that its level in the processing links of the market chain (0.331 – 0.335 UAH/UAH) is three times higher than the value of the indicator for the raw material link (0.101 UAH/UAH). Based on European practices, measures to optimize value added taxation in the production of bread and bakery products for short-term storage are justified. It is emphasized that the implementation of these measures will contribute to a more objective redistribution of value added between the links of the market chain, reduce price imbalances, increase the purchasing power of the population.

Conclusions: The scientific novelty of the study consist in substantiation of the tax regulation mechanism of market processes on the basis of harmonization of entities' economic interests, the state and consumers and its impact on overcoming existing imbalances in the chain of grain and bread products. The applied value of the obtained results is determined by the possibility of their use by the authorities as a scientific and analytical basis for the development of mechanisms for tax regulation of food markets.

Список літератури:

1. Бородіна О.М. Інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників до агропродовольчих ланцюгів доданої вартості: методологічні підходи та емпіричні дослідження / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2014. – №2. – С. 73-83.
2. Методологічні засади формування ефективної логістики товарних ринків: монографія / за ред. Б. В. Буркинського. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України. – 2020. – 200 с.
3. Буркинський Б.В. Діагностика ефективності логістичних ланцюгів товарних ринків: наук. доповідь / Б. В. Буркинський, О. В. Нікішина. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України. – 2020. – 75 с.
4. Гірна О. Б. Формування доданої вартості для клієнта в ланцюгу поставок/О. Б. Гірна, Н. Ю. Глинський, О. Я. Кобиліух // Логістика: теорія та практика. – 2012. – № 1(2). – С. 39-46.
5. Коваленко О.В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки / О. В. Коваленко // Економіка та держава. – 2015. – №4. – С. 98-102.
6. Логістика товарного ринку: монографія / За ред. Б.В. Буркинського, В.М. Лисюка. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України. – 2018. – 244 с.

7. Christopher M.L. Logistics and supply chain management / M. L.Christopher. – London: Financial Times Prentice Hall. – 1998.
8. Cooper M.C. Characteristics of supply chain management and the implication for purchasing and logistics strategy / M. C. Cooper, L. M. Ellram // International Journal of Logistics Management. – 1993. – Vol. 4. – № 2. – P.13-22.
9. Mentzer J.T., DeWitt W., Keebler J.S., et. al. Defining supply chain management /J.T. Mentzer, W. DeWitt, J.S. Keebler, S. Min, N.W. Nix, C.D. Smith, Z.G. Zacharia //. Journal of Business Logistics. – 2001. – Vol. 22. – № 2. – P.1-25.
10. La Londe B.J. Emerging logistics strategies: blueprints for next century. International Journal of Physical Distribution and Logistics Management / B. J. La Londe, J. M. Masters // 1994. – Vol. 24. – № 7. – P.35-47.
11. Бокій О.В. Ціни на хліб та купівельна спроможність населення в Україні та світі. Продовольчі ресурси. – 2018. – №10. – С.41-48.
12. Коваленко Л.А. Конкуренція у хлібобулочній промисловості України / Л. А. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип.12, Ч.1. – С. 112-115.
13. Навольська Н.В. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів в Україні / Н. В. Навольська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. – С.438-441.
14. Нікішина О.В. Наукові й прикладні засади перерозподілу доданої вартості в інтегрованому товарному ринку (на прикладі хлібного ринку України) / О. В. Нікішина // Економічні інновації: Зб. наук. праць. –2017. – Вип. 65. – С. 118-126.
15. Нікішина О.В. Інтеграційні механізми розвитку українського ринку хліба та хлібобулочних виробів / О. В. Нікішина, Н. О. Бібікова // Food Industry Economics. – 2018. – 10 (1). – С. 16-27.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Статистичний щорічник України за 2019 рік / За ред. І.Є.Вернера. Київ: Державна служба статистики України. – 2020. – 430с.
18. Діяльність суб'єктів господарювання 2019: Статистичний збірник / За ред. М. С. Кузнецової. К.: Державна служба статистики України. – 2020. – 153 с.
19. Офіційний сайт інформаційно-аналітичного агентства «АПК-Інформ». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.apk-inform.com/uk>
20. Молостов Ю. Ставки НДС в странах Европы/Юрий Молостов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://czech-consult/articles/415-nds-vat-v-evrope.html>.

References:

1. Borodina, O.M. (2014). Integration of smallholder farmers into value-added agri-food chains: methodological approaches and empirical research. *Ekonomika i prohozuvannia*, 2, 73-83 [in Ukrainian].
2. Methodological bases of formation of effective logistics of commodity markets: monograph (2020). B.V. Burkynskyi (Ed.). Odesa: IPREED NANU [in Ukrainian].
3. Burkynskyi, B.V. Nikishyna, O.V. (2020). Diagnosis of the efficiency of logistics chains of commodity markets: a scientific report. Odesa: IPREED NANU [in Ukrainian].
4. Hirna, O. B., Hlynyskyi, N. Yu. & Kobylukh, O. Ya. (2012). Formation of added value for the customer in the supply chain. *Logistics: theory and practice*, 1 (2), 39-46 [in Ukrainian].
5. Kovalenko, O.V. (2015). Added value in the context of national food security. *Economy and State*, 4, 98-102 [in Ukrainian].
6. Logistics of the commodity market: monograph (2018). B.V. Burkynskyi, V.M. Lysiuk (Eds.). Odesa: IPREED NANU, 244 [in Ukrainian].
7. Christopher, M.L. (1998). Logistics and supply chain management. London: Financial Times Prentice Hall [in English].
8. Cooper, M.C. & Ellram, L.M. (1993). Characteristics of supply chain management and the implication for purchasing and logistics strategy. *International Journal of Logistics Management*, Vol. 4, 2, 13-22 [in English].
9. Mentzer, J.T. & DeWitt ,W. & Keebler, J.S. et. al. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, Vol. 22, 2, 1-25 [in English].
10. La Londe, B.J. & Masters, J.M. (1994). Emerging logistics strategies: blueprints for next century. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, Vol. 24, 7, 35-47 [in English].
11. Bokii, O.V. (2018). Bread prices and purchasing power of the population in Ukraine and the world. *Food resources*, 10, 41-48 [in Ukrainian].
12. Kovalenko, L.A. (2015). Competition in the bakery industry of Ukraine. *Scientific herald of the Kherson state university*, 12 (1), 112-115 [in Ukrainian].
13. Navolska, N.V. (2016). Research of the market of bread and bakery products in Ukraine. *Global and national problems of economy*, 11, 438-441 [in Ukrainian].

14. Nikishyna, O.V. (2017). Scientific and applied principles of redistribution of value added in the integrated commodity market (on the example of the bread market of Ukraine). *Economic Innovations*, 65, 118-126 [in Ukrainian].
15. Nikishyna, O.V. & Bibikova, N.O. (2018). Integration mechanisms of development of the Ukrainian market of bread and bakery products. *Food Industry Economics*, 10 (1), 16-27 [in Ukrainian].
16. Official site of State Statistics Service of Ukraine (2021). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019 (2020). I.E Werner (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
18. Activities of business entities 2019: Statistical Collection (2020). M. S Kuznetsova (Ed.). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].
19. Official site of the information-analytical agency "APK-Inform" (2020). Retrieved from: <https://www.apk-inform.com/uk> [in Ukrainian].
20. Molostov, Y. (2020). Rates of value added tax in European countries. Retrieved from: <http://czech-consult./articles/415-nds-vat-v-evrope.html>.

Посилання на статтю:

Нікішина О.В. Податкове регулювання потокових процесів у ланцюгу українського ринку зернових і хлібних продуктів./ О. В. Нікішина // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2021. – № 1 (53). – С. 5-13. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/2021/No1/5.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2021.10. DOI: 10.5281/zenodo.4650420.

Reference a Journal Article:

Nikishyna O.V. Tax regulation of flow processes in the chain of the Ukrainian market of grain and bread products./ O. V. Nikishyna // Economics: time realities. Scientific journal. – 2021. – № 1 (53).– P. 5-13. – Retrieved from <https://economics.opu.ua/files/archive/2021/No1/5.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2021.10. DOI: 10.5281/zenodo.4650420.

